

Kohustuslik lektüür Nõukogude Eesti ajaloo uurijale

Eestimaa Kommunistliku Partei Keskkomitee
organisatsiooniline struktuur 1940–1991.
Kistler-Ritso Eesti Sihtasutus, Tallinn,
2002. 719 lk.

Nõukogude Eesti ajaloo uurimist on alati märkimisväärselt raskendanud tõsiasi, et isegi selliseid elementaarseid andmeid, nagu millal ja millisele ametikohale on mõni parteitöötaja tõusnud, tuleb koguda väga vaevaliselt, tõotades hulgaliselt läbi mitmesuguseid allikaid.

Kalev Tammistu artiklite seeria EK(b)P kaheksandast pleenumist, Akadeemias avaldatud mainitud pleenumi protokollid ning Enn Tarveli koostatud väljaanne EKP Keskkomitee (KK) sekretäridest¹ on kindlasti andnud märgatava panuse Eesti ajaloo Nõukogude perioodi lünkade täitmisel. Käesolev raamat EKP KK organisatsioonilisest struktuurist täiendab omakorda tõhusalt vastava perioodi uurimislugu.

See, et teos on samas ka terviklik faktipõhine ülevaade EKP Keskkomiteest, on olnud võimalik vaid tänu Enn Tarveli juhendatud uurimisgrupi hiiglaslikule tööle. Kes on töötanud endises Parteiarhiivis, oskab mõista, et sellist tulemust ei ole võimalik saavutada pelgalt kaardriakte ümber kirjutades, sest raamat ise räägib tulemina selget keelt väga kannatlikust ajaloolasest detektiivitööst. Juba ainuüksi IV, prosopograafia osa tõttu on teos kahtlemata Eesti sõjajärgse ajaloo uurimise standardteos.

Vaatlusalune raamat sihib praegu aga veelgi kõrgemaid eesmärke: 250 leheküljel käsitletakse EKP KK ülesehitust ja mehhanismi, alates EKP põhistruktuurist ja lõpetades KK ja

selle aparaaadi tegevusega organisatsioonilises, majandus- ning ideoloogia valdkonnas. Külli Niidassoo koostatud struktuuriskeemid lihtsustavad kindlasti ülevaate saamist.

Teose mainitud osa oleks küll lihtne kriitiseerida, kuna see annab varieeruva ettekujutuse olulisest, mida peaks üks kommunistliku parteiorganisatsiooni käsiraamat sisaldama. Ehk tuleks siiski rohkem rõhuda seotust Moskva poliitikaga, mis vaieldamatult domineeris kohaliku partei üle? Või peaks esile tõstma pigem ebaformaalseid suhteid ja nende mõju? Ja äkki tasuks edasise selguse nimel n.-ö. tõlkida parteiadministratsioonis kasutatud raskestimõistetavaid mõisteid ja nimetusi?²

Käsitlerv teos on valinud kõigis neis küsimustes kesktee, rõhutades samas EKP eripärasid ja administratiivseid detaile. Nii on püütud käsitlustes hoida üksteisest lahus parteiadministratsiooni ettekujutust ja tegelikult valitsenud olukorda, viimata siiski läbi erinevuste süstemaatilist analüüsi. Näiteks kirjutab Valdur Ohmann oma põhjalikus artiklis üksikasjalikult kommunistliku partei põhialustest – kuidas nägi pahaendeline “demokraatlik tsentralism” välja formaalselt, kirjeldades samas üsna napilt nii selle rakendamist praktikas kui ka otsuste langetamise mehhanisme. Väärtuslik viide niinimetatud telefoniõigusele, mille abil kõrgemad parteitöötajad mõjutasid alamate töötajate otsuseid, jääb siinkohal erandiks. Mainitud artiklist saame küll minutilise täpsusega teada, kui kaua kestis ühel tüüpilisel pleenumil peetud kõne (lk. 22–23), kuid käsitlusest ei selgu, kuidas võib selliseid fakte interpreteerida, ehk milline tähendus neil kompartei rituaalilaadses süsteemis oli.

Seevastu defineerib Olev Liivik nomenklatuuritöötajaid kui “partei- ja administratiivfunktsionääre”, kellel olid sätestatud eesõigused kõigil elualadel (lk. 104), mis iseenesest pole ka vale. Ent vahest tasuks siiski pöörata tähelepanu ka nomenklatuurikohtade formaaldefinitsioonile – amet, kuhu ilma kõrvalise eestkosteta ja vastava parteikomitee ametliku kinnitusega ei tohtinud isikuid määrata.³

Põhjaliku allikatöö näiteks, millele võiks

¹ Kõrgemad võimu vahendajad ENSV-s. Eestimaa Kommunistliku Partei Keskkomitee sekretärid 1940–1990. Toimetanud Enn Tarvel. Tallinn, 2000.

² Vrd. organisatsiooniteoreetilise käsitlusega raamatus: J. F. Hough; M. Fainsod. How the Soviet Union Is Governed. Cambridge/Mass., 1979.

³ T. H. Rigby. The Origins of the Nomenklatura System. – Political Elites in the USSR. Central Leaders and Local Cadres from Lenin to Gorbachev. Aldershot, 1990, lk. 73–79.

vaid soovida laiemat probleemiasetust, sobib Liiviku süvitsiminev käsitlus KK juhatusest, aparaadist ning kaadrist, milles autor esitab üllatavaid tulemusi. Ehkki eestlased olid kuni 1948. aasta lõpuni surutud EK(b)P-s vähemusse (43,5%), moodustasid nad nii keskkomitees kui ka selle aparaadis umbes kahe-kolmandikulise enamuse. Samuti jõuab Liivik üheselt kummutada Kalev Tammistu oletuse, nagu oleks 1948. aastal vaid kolm üheksast osakonnajuhatajast olnud eestlased,⁴ pakkudes eestlaste arvuks pigem kuut. Kui me, vastupidi mainitud autorile, liidame ka KK sõjaosakonna, saame jällegi eestlaste ülekaalu kahe-kolmandikulises enamuses! Analoogse suhte saab Liivik ka parteisekretäride kohta.⁵ Samal ajal viitab ka Tammistu sellele, et kaadristatistikas ei eristatud kohalikke eestlasi Venemaa eestlastest. Teisal leiame taas, et enamiku pärastsõja-aegsete Keskkomitee töötajate emakeeleks on märgitud vene keel (lk. 110). Kas ÜK(b)P järgis formaalselt veel ikka kahekümnendate aastate stiilis indigeniseerimispoliitikat, tegelikult püüdis aga ENSV-d sinna Venemaa eestlastest kaadrit sisse tuues enam Vene mõju alla saada? Sellele küsimusele on võimalik vastata vaid laia ajaloolise konteksti taustal, kaasates käsitluse kogu Nõukogude Liidu.⁶

Probleem, et arvude keel üksi võib osutada siiski väheilmekaks, avaldub selgelt Argo Kuu-siku artiklis “Keskkomitee ühiskonna ideoloogilisel mõjutamisel”. Loomulikult on oluline nimetada naiskomisjonide, lektorigruppide, agitkollektiivide jne. arve. Samas võimaldasid pelgad arvud kommunistlikul administratsioonil (ja hiljem ka Nõukogude historiograafial) juba oma avaldustes hämada. Kui mõjukas pro-

paganda tegelikult oli, on teine küsimus. Ilma osunduseta sellele kokkupuutepunktile jääb organisatoorne seos siin abstraktsemaks, nagu ka definitsioonidele rajatud peatükk “KK organisatsioonilisest tegevusest” (Meelis Maripuu, kaasautorid Ohmann, Liivik ja Jüri Saar).

Vaevalt suudavad eelpool toodud märkused kahandada teose väärtust töövahendina. EKP KK põhiandmete esmakordselt koondatud ja köidetud kujul avaldamise tähtsust on väga raske ülehinnata. Kuigi teos ei pruugi sobida ajaloo huvilisele lugejale, kuulub see Nõukogude Eesti ajalooa tegeleva uurija kohustuslikku lektüüri, aluse ja lähtena kõigiks edasisteks uuringuteks EKP ajaloo kohta.

David Feest

tõlkinud
Kaarel Vanamõlder

⁴ K. Tammistu. Tasalülitamine. – Öhtuleht 12.05.1989, nr. 10.

⁵ Jääb selgusetuks, kuidas jõuab Liivik kolme eestlastest sekretärini. Lk. 276 leiduva nimekirja alusel oli 1948. aasta lõpus neid neli: Karotamm, Puusepp, Käbin ja Müürisepp. Liites siia 1948. aasta lõpus likvideeritud kaadrisekretäride kohad, moodustab ka siin eestlaste osalus kaks kolmandikku.

⁶ Siinkohal tuleks osutada angloameerika ruumis tekkinud uuele diskussioonile: Y. Slezkine. The USSR as a Communal Apartment, or How a Socialist State Promoted Ethnic Particularism. – Slavic Review, nr. 53 (1994), lk. 414–452. Ja: T. Martin. The Affirmative Action Empire: Nation and Nationalism in the Soviet Union 1923–1939. Ithaca, 2001.